הדף היומי

מדרשית הדף היומי

הבית הרוחני שלך

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ת"

מסכת ברכות - דף מד

עיונים על הדף

האם מברכים 'לשמור חוקיו' לדעת הרמב"ם?

הביאו בגמ' ממשנה בנדה, שיש דברים שאינם טעונים ברכה לאחריהם למרות שצריך לברך לפניהם. ומשנה זו מבוארת היטב לדברי רב יצחק בר אבדימי, שאין מברכים אחר ירק, וכן לרבי יצחק שאין מברכים לאחר שתיית מים. וביארו שלר"פ שמברכים ברכה אחרונה אף לאחר מים, באה המשנה בנדה להוציא מבני מערבא שהם בירכו 'לשמור חוקיו' בסיום מצווה, ור"פ סבר שאין מברך בסיום מצווה.

מבארים תוד"ה ולבני, בני מערבא חלצו תפילין לפני הלילה, והם סברו שחייב לחלצם לפני הלילה מדין זמן תפילין, לכן ברכו. אנו שמורידים מיד לאחר התפילה או בחצי היום, וגם אם נשאר עד הערב אין אנו חולצים מדינא משום שלילה הוא זמן תפילין, א"כ אין לברך. ומה שאין מניחים תפילין בלילה הוא רק מחשש הפחה.

ושיטת התוס' לפנינו שאף בני מערבא ברכו 'לשמור חוקיו' רק על תפילין ולא על שאר מצוות, עד שהניחו בצ"ע מדוע בגמ' נקטו שלשיטתם באו לאפוקיי ברכת הריח, הרי הגמ' יכלה לומר שהמשנה בנדה שאמרה שיש דברים שמברכים לפניהם ולא לאחריהם הכוונה על שאר המצוות. אמנם עי' בתוס' בנדה נא, ב. ובראבי"ה בהלכות לולב, הכריח מדברי הגמ' שהם ברכו על כל דבר.

בשו"ע *(או"ח סי' כט)* פסק "אין לברך שום ברכה כשחולץ תפילין אפילו שחולצם ער"ש בין השמשות. ביאר המ"ב, פירוש לאפוקיי ממאי דאמרינן בני מערבא היו מברכים אקב"ו לשמור חוקיו בתר דמסלקי תפילין בלילה. הם סברו לילה לאו זמן תפילין לפיכך ושמרת את החוקה מתפרש על זה. ולכן הם ברכו. אנן קיי"ל שלילה כן זמן תפילין והפסוק נדרש לענין אחר לכן הפקיע המחבר ונקט שאין לברך ברכה בחליצת התפילין.

ברמב"ם *(פ"ד מהלכות תפילין)* פסק "וכל המניח תפילין לכתחילה אחר שתשקע החמה עובר בלאו שנאמר ושמרת את החוקה הזאת וגו' מימים ימימה".

שואל הב"י *(סי' כט)* אם סבר הרמב"ם שיש 'לאו' מהפסוק של ושמרת את החוקה, נראה שסבר כבני מערבא, א"כ מדוע השמיט הרמב"ם את הברכה בעת חליצת התפילין. וכל הסיבה שהיו בני מערבא מברכים משום שאין מניחים תפילין מהאי דינא.

מבאר המהרי"ץ חיות *(נדה נא, ב)* בדעת הרמב"ם, מבואר בירושלמי *(ברכות פ"ב ה"ג)* ר' אלעזר הנותן תפילין בלילה עובר בעשה דהשמר דעשה עשה הוא. א"כ בני מערבא ברכו משום שלדעתם "ושמרת את החוקה" הוא עשה, ולכך יש עליו ברכה.

מאידך דעת הרמב"ם ש'השמר' 'פן' ו'אל' מוגדרים הם כלאווים. א"כ "ושמרת" לדעת הרמב"ם הוא לאו, וקיי"ל שעל לאו אין מברכים. כפי שנקט הר"ן *(כתובות ב, א מדפה"ר)* אין מברכים שאסר לנו אבר מן החי וכו'. וכן ברא"ש *(שם סי' יב)*. והביא המהרי"ץ חיות מדברי הכס"מ *(פ"א מברכות. ל"מ)* שדעת הרמב"ם שצריך לברך ברכות המצוות מצד עשה של "אשר יגידו לך" ולא מצד "לא תסור". היות וברכה היא רק מטעם עשה ולא על ל"ת. א"כ מבואר היטב מדוע לא נזכר ברמב"ם ברכה על חליצת תפילין, שלדעתו זה לאו ואין ע"כ ברכה.

השותה מים לצמאו מברך.

מבואר בגמ' שאם שותה מים מחמת צמא, מברך. אבל אם נתקע דבר מאכל בגרונו ומטרת השתיה היא לשחרר את הדבר התקוע, אינו מברך.

ופסקו התוס' *(ד"ה דחנקתיה)* שדווקא על מים שמטרתם לשחרר את התקוע לא יברך, אבל שאר משקים שהגוף נהנה מהם, יברך. ואפילו שותה אותם לרפואה מברך.

בביאור הלכה *(רד, ד"ה השותה)* דן לגבי שתה משקה בשיעור שהוא מסופק אם חייב ברכה אחרונה, ועתה אינו צמא ומעוניין להוסיף לשתות מעט מים רק כדי לדעת שבודאי שתה שיעור שיוכל לברך ברכה אחרונה, אולי בזה כזה אופן אינו מתחייב ברכה אחרונה כלל שהרי אין זה שותה מים לצמאו *(ובודאי שיהיה תלוי במחלוקת רב עמרם ורבינו משה בתוד"ה דחנקתיה, אם האמור שאין מברך לפני פוטר אף מברכה אחרונה או לא)* ובאמת נוקט הביאו"ל רק באופן שצמא ויודע שיש לו הנאה מהמים יכול לצרפם.

וראיתי בספר שלמי תודה *(עניני ברכות שבת ועוד)* שהביא מהספר אמרי נעם, שכתב הגר"א שמי ששתה רביעית, אבל למעשה ברוב רביעית כבר תם צמאונו ומעתה לא צמא, הרי שסוף הרביעית ששתה לא יכול להצטרף לגבי הברכה. ודבר זה מצוי הרבה פעמים.

והביא שם שאמנם המ"ב נקט שאין צריך לשתות באופן שהוא תאב לגמרי אלא בסתם ששותה יש לו הנאה מהמים ומברך, וכל דברי הגר"א זה באופן שכלל אין לו הנאה והחיך לא רוצה את המים.

ודן לברר, האם 'סודה' עניינו כשאר משקים שמברך בכל אופן היות ויש הנאה, או סודה אינו אלא כמו מים, שאם לא צמא אינו מברך. והביא בשם הגאון רבי אי"ל שטיינמן שליט"א שסודה דומה למים, שהרי אין לסודה טעם עצמי, אלא בהכנסה של הגז, ולו יצוייר שהיה מצליח להפריד את הגז מהמים, הרי אין כאן דבר אמיתי עם טעם.

עוד דן שם, בשותה 'תה' בלא סוכר ואינו צמא, ומטרתו בחורף להתחמם מעט, האם מברך או לא. והגאון רבי ניסים קרליץ שליט"א נקט שהחימום זה עצמו ההנאה שיש לו מגופו של משקה ומברך ע"ז. אמנם הגאון רבי אי"ל שטיינמן שליט"א נקט שאין לברך שהרי לא שתה 'לצמאו'. והביא שכך משמע בהגר"א המובא באמרי נעם. ועיי"ש.

סיכום הדף

נושא היום: ברכה על טפל. פירות א"י. ברכה על ז' מינים. מאכלים בריאים.

מאכל מלוח ביותר שבא לפניו, ואוכל את הפת כדי להפיג המליחות, מברך על המלוח ופוטר את הפת, **וביאר רב אחא בנו של רב עוירא** בשם רב אשי, מדובר בפירות גינסור שמתוקים ביותר, ואוכל עימהם מלוח להחזיר את חולשת הלב מחמת המתיקות [1]. **הכלל**, עיקר וטפל מברך על העיקר ופוטר את הטפל [2].

אמר רבה בר בר חנה, הלכנו עם **ריו"ח** לאכל פירות גינוסר, **כאשר** היינו 100 ליקטנו לכל אחד 10 פירות, **כאשר** היינו 10 ליקטנו לכל אחד 100 פירות, **ובסך הכל** היו לפני ריו"ח סל של ג' סאה, ואוכל את כל הפירות, ונשבע שלא טעם מזון המזין. **רבי אבהו** אכל את פירות גינסור, **וכתוצאה** מכך בשרו היה מחליק ביותר. רבי אמי ורב אסי אכלו, ושערותיהם נשרו. **ר"ל** שאכל מפירות אלו היתה דעתו מטרפת, **עד שריו"ח** אמר לרבי יהודה הנשיא שישלח אנשים להחזירו לביתו.

סיפר רב דימי, ליגאי המלך היתה עיק שהיו מוציאים ממנה 600,000 ספלים של חתיכות דג, עבור הפועלים שליקטו תאנים כל ערב שבת. **רבין סיפר**, ליגאי המלך היה אילן שהיו מורידים ממנו כל חודש ארבעים סאה גוזלות בג' פעמים. **רבי יצחק אמר** לפני החורבן היה בארץ ישראל עיר הנקראת 'גופנית' ובא היו 80 תאומים נשואים ל80 תאומות וכולם היו כוהנים. **ובזמן הגמ'** בדקו מסורא עד נהרדעא, ולא מצאו כי אם זוג אחד תאומים רמי ומר עוקבא בניו של חמא, שנשואים לזוג תאומות בנותיו של רב חסדא, ורק הן היו כהנות.

אמר רב, כל סעודה שאין בה מלח אינה סעודה. **אמר רבי חייא בר אבא בשם ריו"ח**, סעודה שאין בה דבר לח, אינה סעודה.

משנה. **לר"ג**, מברך ברכת המזון על ז' מינים, **למד** ש'ברכת' **מבואר** לגבי כל האמור בפרשה *(ומהמילה 'ארץ' למד שהכוסס את החיטה לא מברך ברכת המזון)*. **לרבנן** ברכה אחת מעין שלש, ולמדו ש"ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם" זה נושא חדש. **ולר"ע**, אם סמך על האוכל שזה מזונו, אפילו אכל ירקות מברך ברכת המזון, **וביאר רב אשי** שמדובר בקלח של כרוב שזה מזונו.

השותה מים מחמת צימאון, **לרבנן**, מברך שהכל, **ביאר רב אידי בר אבין**, שבא **לאפוקיי** מי שנתקע דבר מה בגרונו ששותה ולא מברך. **ולר"ט**, מברך 'בורא נפשות' *(ברכה ראשונה)*. **והלכה** אמר אביי או רב יוסף לרבא בר חנן, ראה מה נהגו העולם, שמברכים לפני שהכל ואח"כ נפשות [3].

אמר רבי יעקב בר אידי בשם רבי חנינא, דבר העשוי מחמת מיני דגן, מזונות ומעין שלש. **לרבה בר מרי בשם ריב"ל**, מז' המינים, העץ ומעין שלש. **ביאר רב דימי לאביי**, על פירות העץ, "על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שהנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם ד' אלקינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל מקדשך ועל מזבחך ותבנה ירושלים עיר קדשך במהרה בימינו והעלנו לתוכה ושמחנו בה כי אתה טוב ומטיב לכל", **על דברים שהם מחמשת מיני דגן**, "על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה כו'", **והחתימה**, "על הארץ ועל המחיה" [4].

דנה הגמ' בחתימה של 'על המחיה', אם נראה כמסיים בב' עניינים שונים, **שהרי רב דימי אמר בשם רב** שחתם בתפילת ר"ח, "מקדש ישראל וראיש חדשים". **נקט ריו"ח** לפי ביאור רב עמרם *(למסקנא)*, בא"י חותם 'על הארץ ועל פירותיה'. **לרב חסדא**, בחו"ל 'על הארץ ועל הפירות'.

אמר רב יצחק בר אבדימי בשם רב, על ביצה ובשר, שהכל ובורא נפשות. אבל על ירק אינו מברך בורא נפשות. **לרבי יצחק**, אף על ירק מברך נפשות. אבל על מים אינו מברך. **ולר"פ** אף על מים מברך. **מר זוטרא** *(שם אחד)* עשה כרב יצחק בר אבדימי *(ב' שמות)* שלא ברך על ירק. **ורב שימי בר אשי** *(ב' שמות)* עשה כרבי יצחק *(שם אחד)*, והסימן הנזכר בשם אחד עשה כנזכר בב' שמות, והנזכר בב' שמות עשה כנזכר בשם אחד. **רב אשי אמר**, בשעה שזוכר נוהג אף כר"פ [5].

מבואר בברייתא, הטעון ברכה לפני צריך ברכה אחרי, ויש שטעון ברכה לפני ולא אחרי. **לרב יצחק ורבי יצחק** מובן שבאו לאפוקיי ירק ומים שלא צריך לברך אחריהם. **ולר"פ**, צריך לבאר שבא לאפוקיי מצוות שלא מברכים אחריהם. **ולשיטת בני מערבא** שאף על מצוות ברכו בסיומם 'אשר קדשנו במצוותיו לשמור חוקיו' [6], **באו לאפוקיי** ברכת הריח שמברך רק לפני.

ענייני מאכלים בריאים: **אמר רבי יגאי בשם רב**, מאכל שגודלו **כביצה**, ביצה עדיפה. **רבין** אמר שביצה צלויה עדיפה משש לוג סולת **רב דימי אמר**, זה נאמר לגבי **ביצה מגולגלת**, אבל ביצה שצלויה היטב טובה מד' לוגים של סולת. **וביצה מבושלת**, עליה נאמר שביצה טובה ממאכל בגודל ביצה. **חוץ** מבשר שטוב יותר.

'טחול' טוב לשיניים, וקשה לבני מעיים, **לכן** יועלס ויזרוק. **כרתין** קשה לשיניים וטוב למעיים, **לכן** יבשל הרבה ויבלע. כל **ירק חי**, גורם לפני האדם להוריק, **ביאר רבי יצחק** שזה אמור בסעודה ראשונה לאחר הקזת דם. דבר **שלא גדל כל צורכו**, מקטין, **וביאר רב חסדא**, אפילו בגדי שמן שערכו זוז, אבל כל זה בתנאי שכ"כ קטן עד שאין בו רביעית מגודלו. כל דבר **שיש בו נפש**, משיב נפש, **ביאר ר"פ** אפילו דגים קטנים הנמצאים בקני האגם. וכל האוכל **מבהמה ממקום הקרוב לשחיטה**, משיב את הנפש, **אמר רב אחא בר יעקב**, מהצוואר וסמוך ללב והמעיים [7]. **כרוב** מועיל למזון ורפואה. **ותרדין** מועילים לרפואה. אוי לו לבית **שהלפת** עוברת בו, **והכוונה** בלפת לבד, אבל **לאביי** וכן אמר רב, מועילה כאשר התבשלה עם בשר. **ולרבא** וכן אמר ריו"ח, מועיל כאשר שותה עם יין. **לשמואל** וכך נהגה אשתו של ר"פ, מועיל כשאר בישלו בהרבה עצים. **ו' דברים מועילים לרפואה**, **כרוב**, תרדין, **מי סיסיין**, **דבש**, **קיבה**, **רחם של בהמה**, **ויותרת הכבד**.

לגבי ירק חי, אמר רבי יצחק מי שאוכל בד' שעות ראשונות ירק חי, אסור לספר עמו משום ריח רע. **עוד הביאו בשמו**, אסור לאדם שיאכל ירק חי בד' שעות ראשונות. **אמימר ורב אשי** לא חששו לנזכר בשם רבי יצחק. **ומר זוטרא**, חשש לעצמו לא לאכל, ולא חשש למה שאמרו שלא יספר עם מי שאכל.

הדרן עלך כיצד מברכין

הערות:

[1] ביאורו תוד"ה באוכלי, שלא אכל באותו מעמד את הפירות, או שלא היה לפניו המליח והפת בשעה שברך. שא"כ היה לו לברך על הפירות שהם העיקר. [2] ביאורו תוד"ה מברך, באו לחדש שיש פעמים שפת טפלה.[3] נקטו בתוד"ה דחנקתיה, שעל שאר משקים מברך אף עם נתקע בגרונו היות ונהנה. ונחלקו על אופן שלא צריך לברך ברכה ראשונה, אם מברך אחרונה. [4] נקטו תוד"ה על העץ, על יין מברך 'על הגפן' ועיין בדבריהם שיטות לגבי חתימת הברכה. ועוד הביאו לדון אם יש בברכת על המחיה הזכרת המאורע. עוד דנו לגבי אוכל כמה דברים, אם מברך על כל אחד או מצרפם. [5] וכן אנו נוהגים כרב אשי. תוד"ה עבידנא. [6] בתוס' ולבני, הארוכו לבאר על מה ברכו ברכה זו האם רק על תפילין או אף על שאר מצוות. והניחו בצ"ע מדוע לא אמרו שבאו לאפוקיי שאר מצוות. ועוד כתבו, שאין אנו נוהגים בברכה זו כלל, ורק לדעתם שהיה זמן מופקע מתפילין מדינא. [7] עי' רש"י ומהרש"א בח"א.